

О.Р. Ткачишина, кандидат психологічних наук

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

В статті розглядаються актуальні аспекти проблеми якісної професійної підготовки психологів у наш час. Зокрема, звертається увага на підвищені вимоги до професійної підготовки психологів, що зумовлено як реформуванням вищої освіти в Україні, так і вимогами сьогодення – змінами соціально-економічних та політичних умов життя. Підкреслюється важливість формування у студентів – майбутніх психологів особистісної та професійної компетентності у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, особистісна та професійна компетентність психолога.

В статье рассматриваются актуальные аспекты проблемы качественной профессиональной подготовки психологов в наше время. В частности, обращается внимание на повышенные требования к профессиональной подготовке психологов, что обусловлено как реформированием высшего образования в Украине, так и требованиями нашего времени – изменениями социально-экономических и политических условий жизни. Подчеркивается важность формирования у студентов – будущих психологов личностной и профессиональной компетентности в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, личностная и профессиональная компетентность психолога.

The article deals with topical aspects of quality of training psychologists today. In particular, attention is drawn to the increased demands on the training of psychologists is caused by the reform of higher education in Ukraine and requirements of today – changes in socio-economic and political conditions. The importance of the formation of students – future psychologists personal and professional competence during training.

Key-words: training, personal and professional competence psychologist.

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти в Україні вимагає подолання низки проблем, серед яких найбільш актуальною є невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам суспільства. Головна колізія української системи освіти полягає на сьогодні у відірваності освітньої галузі від потреб країни. Саме на вирішення цієї проблеми повинна бути спрямована модернізація української освіти.

Реформування вищої освіти в Україні висуває підвищені вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей. А сьогодні робить актуальним питання якісної професійної підготовки психологів, що пов'язане зі зміненими соціальними, економічними та політичними умовами життя в нашій країні.

В наш час психолог має володіти не тільки запасом теоретичних знань та загальних практичних вмінь, а й специфічними знаннями та навичками, що стосуються надання психологічної допомоги людині у складній життєвій ситуації. Зокрема, на жаль, стають актуальними такі сфери психологічної допомоги, як: психологічна допомога вимушеним переселенцям, які втратили дім, роботу, звичне оточення; психологічна допомога особам, які приймали участь в бойових діях, зняття негативного впливу тривалої стресової ситуації (перебування в зоні бойових дій) та запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу; психологічна робота з особами, які внаслідок бойових дій втратили близьку людину, зокрема з дітьми, що залишились без батьків тощо. Зазначені аспекти практичної роботи психолога особливо необхідно враховувати в наш час при підготовці студентів – майбутніх психологів. Тому постає проблема формування особистісної та професійної компетентності у майбутніх психологів.

Практика сьогодні ставить актуальне запитання: А наскільки якісною є професійна підготовка психологів у наш час? Щоб дати відповідь на це запитання необхідно проаналізувати проблему в цілому.

Мета статті – проаналізувати актуальні аспекти проблеми якісної професійної підготовки психологів в Україні у наш час.

Однією із актуальних проблем сучасної освіти є професійна підготовка практичних психологів, професійні вміння яких відповідали б актуальним потребам суспільства. А для цього у процесі професійного становлення у ВНЗ майбутній психолог повинен оволодіти цілою системою умінь для здійснення психодіагностичної, психокорекційної, консультаційної, психотерапевтичної, тренінгової, психопрофілактичної роботи. Саме тому на перший план виходить питання не просто підвищення рівня теоретичної професійної підготовки студентів-психологів, а насамперед створення умов для практичної насиченості педагогічного процесу професійного становлення майбутніх фахівців [4, с. 96-99].

Загалом, у вітчизняній психологічній літературі щодо проблеми підготовки практичних психологів висвітлюються такі її аспекти: компоненти професіоналізму психолога (Д. Богоявленська, О. Бондаренко), спеціальні здібності та професійно важливі якості майбутніх психологів (М. Амінов, Н. Бачманова, І. Мартинюк, М. Обозов, Р. Овчарова та ін.), формування особистісних конструктів майбутніх фахівців (Г. Абрамова, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, Н. Пов'якель, Л. Уманець та ін.), методологічні та теоретичні аспекти їхньої підготовки (Г. Балл, О. Бондаренко, Л. Бурлачук, Р. Мей та ін.).

Численні публікації, присвячені проблематиці професійної підготовки практичних психологів, свідчать про те, що до особистості практичного психолога висувається система вимог, яка містить два основні компоненти. По-перше, це вимоги до професійної компетентності фахівця-психолога (його професійного рівня), по-друге, – загальні вимоги до його особистості в цілому. Ефективність взаємодії психолога з клієнтом значною мірою залежить від наявності певних якостей особистості психолога, що є своєрідним показником його професійної придатності до

практичної роботи. Особлива увага у дослідженнях проблем підготовки практичного психолога приділяється виявленню компонентів професіоналізму психолога, його спеціальних здібностей [4, с. 96-99].

Таким чином, формування у студентів – майбутніх психологів особистісної та професійної компетентності ще під час навчання у вищому навчальному закладі є надзвичайно важливим. При цьому у процесі професійної підготовки психологів необхідно враховувати практичні запити сьогодення, тобто ті умови життя суспільства в яких буде працювати психолог. Зокрема, це стосується і відповідних категорій клієнтів, наприклад, переселенців, які втратили дім та роботу, людей, що втратили близьких у ході бойових дій, тих, хто пережив жахіття війни тощо. Врахування специфіки клієнтів та їх життєвої ситуації на фоні змін, що відбуваються в нашій країні є дуже важливим, оскільки від цього залежить ефективність роботи психолога. Слід також пам'ятати і про психологічну допомогу в так званих "польових" умовах, оскільки така робота має свою специфіку на відміну від звичайної роботи психолога в кабінеті психологічної консультації. До цих особливостей професійної діяльності необхідно готувати студентів ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

На думку О. Бондаренка, проблема професійно-особистісної підготовки психолога-практика включає чотири взаємопов'язані аспекти: побудову теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів; розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблем власне професійного самовизначення спеціалістів, провідною з яких є проблема професійної ідентифікації [1].

В. Панок підкреслює значимість процесу професійної підготовки у ВНЗ та пропонує трирівневу структуру отримання професійних психологічних знань. Основу першого, загальнонаукового рівня мають

становити теорії, гіпотези та факти, що встановлені в дослідженнях. Другий рівень – це практична психологія, третій – прийоми і досвід роботи у конкретній техніці (техніках), або так званий індивідуально-типологічний рівень, що враховує особливості кожної особистості майбутнього психолога [2, с.18-28].

На думку Н. Чепелевої, система організації підготовки практичного психолога повинна включати світоглядний, професійний та особистісний рівні, спрямовані як на формування професійної свідомості, психологічної культури та професійно значущих особистісних якостей, так і на оволодіння відповідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога [5, с.271-279].

Проведений теоретичний аналіз психологічної літератури щодо проблеми якісної професійної підготовки психологів, дає можливість виділити такі основні її аспекти [4, с. 96-99].

1. *Особистість тих, хто обирає професію психолога та їх мотивація.* Для майбутнього психолога важливою є мотивація ще на рівні професійного вибору. Характеризуючи мотивацію професійного вибору, необхідно відзначити, що на етапі вибору тієї або іншої професії в структурі особистості формується визначений мотиваційний конструкт, куди входять як усвідомлювані мотиваційні чинники, так і неусвідомлювані. Розуміння чинників, які формують мотивацію вибору професії психолога може дозволити вже в процесі професійної підготовки створити спеціальні умови для усвідомлення дійсної причини приходу в дану професію і опрацювання неусвідомлюваних мотиваційних чинників, які перешкоджають глибинному розумінню себе, своїх відчуттів і психологічного захисту. Крім того, це допоможе у професійній діяльності психолога, а саме – об'єктивному і конгруентному прийняттю клієнта.

Досить часто вибір професії психолога може бути мотивований бажанням розібратися в собі, вирішити свої особисті проблеми. Загалом, таке бажання особистості можна оцінити позитивно, але, коли мова йде

про вибір майбутньої професійної діяльності, то така мотивація є недостатньою для ефективної роботи за фахом. Така мотивація вибору професії може негативно позначатися надалі на діяльності психолога, оскільки для психолога все ж на першому місці має бути бажання допомагати іншим.

Тому актуальним є формування особистісної компетентності у студентів – майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Даний аспект проблеми тісно пов'язаний з наступним.

2. *Професійний відбір.* Слід визнати той факт, що у більшості випадків до особистості абітурієнта при вступі до вищого навчального закладу на спеціальність "Психологія" не пред'являється якихось особливих вимог. Може проводитися психологічне тестування, яке, скоріше, має формальний характер, ніж виконує функцію професійного відбору. Досить часто людина може помилитися у виборі професії, а для психолога – це неможливість самореалізуватися в обраній професії.

Крім того, від наявності певних психологічних особливостей та особистісних якостей психолога залежить ефективність професійної діяльності та задоволеність нею. Таким чином, проблема професійного відбору на спеціальність "Психологія" реально існує і заслуговує на увагу.

3. *Якість професійної підготовки* у вищому навчальному закладі за фахом "Психологія". Це один із аспектів загальної проблеми якісної вищої освіти. Так, вчорашній студент, а сьогоднішній психолог, часто, у кращому разі, володіє широким запасом теоретичних знань, але що стосується практичних навичок і практичної підготовки, то вони у більшості випадків знаходяться не на високому рівні. Тому при підготовці студентів – майбутніх психологів значна увага повинна приділятися формуванню у них спеціальних знань та практичних вмінь яких потребує практика сьогодення [4, с. 96-99].

Інформатизація зробила наше суспільство швидкозмінним, інформацію доступною, знання такими, що швидко застарівають, а вимоги

до професійних та особистісних якостей людини – мінливими й динамічними. Інформаційно-комунікаційні технології, мережа Інтернет радикально змінили освітнє середовище, засоби міжособистісної комунікації сприяли формуванню якісно нового молодого покоління інформаційного суспільства, поглибили розрив поколінь і наступність традицій. Саме інформатизація суспільства висунула принцип неперервності освіти на позиції пріоритетного принципу сучасної освіти, а медіапростору надала статус впливового не тільки на формування й розвиток людини, а й на суспільну свідомість та суспільну організованість.

Основними принципами організації сучасної освіти мають бути науковість, гуманізм, демократизм, поступовість і безперервність. Головними напрямками розвитку сучасної освіти, на думку багатьох дослідників, є: широке впровадження передових наукових розробок – як власних, так і закордонних – у практику викладання; розробка різноманітних методик для забезпечення принципів поступовості і безперервності; використання нових форм, інноваційних методів та засобів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі і психологів; створення необхідних умов для всебічного розвитку особистості студента у процесі навчання у ВНЗ тощо. Все це необхідно враховувати при підготовці майбутніх психологів у ВНЗ для того щоб сформувати конкурентоспроможних фахівців, знання яких не були б відірвані від «практики» життя та запитів суспільства.

4. *Формування професійно важливих особистісних якостей у студентів-психологів.* Серед них слід підкреслити найважливіші, такі як: емпатія, комунікативні якості, емоційна чуйність, креативність, рефлексія, спостережливість, доброзичливість, саморегуляція та інші. Ці характеристики визначають можливість ефективної взаємодії з клієнтом. Вони можуть ефективно формуватися у студентів-психологів у процесі участі в різноманітних тренінгах, що також є необхідним елементом підготовки практичних психологів.

Вирішити завдання особистісно-професійного розвитку спеціаліста у галузі практичної психології можна шляхом групової психокорекції з глибинною орієнтацією, що сприятиме подоланню внутрішніх суперечностей психіки, розвитку професійно необхідних особистісних якостей та фахових умінь. У практиці надання психологічної допомоги значну роль відіграє розуміння життєвої ситуації та психічної реальності іншого (К. Роджерс).

У процесі професійної підготовки майбутніх психологів необхідно приділяти належну увагу розвитку комунікативних якостей у студентів. Адже розвиток комунікативної сфери в особистості, яка за специфікою своєї діяльності постійно взаємодіє та спілкується з іншими людьми є чи не основним компонентом, який забезпечує ефективність її роботи [3, с. 63-72].

Оптимізація процесу особистісно-професійного розвитку також повинна включати необхідність формування професійних установок, умінь та навиків. Серед детермінант успішного професійного становлення майбутніх психологів у період навчання у ВНЗ також можна виокремити морально-етичне вдосконалення їхньої особистості, сприяння самореалізації та вирішенні особистих психологічних проблем, активізацію професійної мотивації, єдність змісту, форм, методів навчання, суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачами та студентами.

5. *Психологічна готовність до професійної діяльності.* Вона визначається як особливий психічний стан, що забезпечує успішне виконання професійних завдань, прийняття самостійних рішень. Деякі дослідники кваліфікують психологічну готовність як професійно важливе та складне особистісне утворення, яке включає в себе: позитивне ставлення до професії, достатньо стійкі мотиви діяльності; адекватні вимогам професійної діяльності риси характеру, здібності, прояви темпераменту; необхідні знання, уміння, навички; стійкі професійно

важливі особливості сприймання, пам'яті, уваги, мислення, емоційно-вольових якостей тощо [3, с. 63-72].

До психологічної готовності щодо роботи за фахом можна віднести такі стійкі складові: професійно значущі якості, здібності, характер, досвід; а також динамічні: усвідомлення завдань, умов, в яких буде відбуватися її виконання, визначення шляхів досягнення і т.д. На психологічну готовність впливають не лише стійкі психічні особливості, якості людини а й ті конкретні умови в яких здійснюється діяльність. До зовнішніх і внутрішніх умов, що обумовлюють психологічну готовність, дослідники (А. Деркач, В. Зазикін, В. Панок, В. Рибалка) відносять: зміст завдань, їх проблеми, новизну, творчий характер; середовище діяльності; особливості стимулювання дій та результатів; мотивацію, прагнення до досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності його досягнення; самооцінку власної підготовленості; стан здоров'я і фізичне самопочуття; особистий досвід мобілізації сил на вирішення певних завдань; вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності тощо [2].

Психологічна готовність майбутнього психолога-консультанта до роботи за фахом – це суттєва передумова цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Вона допомагає майбутньому спеціалісту успішно виконувати свої обов'язки, використовувати набуті знання на практиці, зберігати самоконтроль і успішно адаптуватися до професійної діяльності.

Висновки

Перераховані аспекти не вичерпують всіх проблемних моментів, які виникають у процесі професійної підготовки психологів в Україні у наш час. В даній статті зроблена спроба виділити лише головні аспекти проблеми якісної професійної підготовки психологів. А це допоможе привернути увагу до подальшого вивчення даної проблеми з метою вдосконалення як методів, так і загалом оптимізації професійної підготовки психологів. Адже якість професійної психологічної допомоги

залежить не від кількості випускників, що отримали диплом психолога, а від професійної компетентності цих фахівців.

Докорінна реформація у системі професійної підготовки майбутніх фахівців – єдиний спосіб комплексного вирішення ряду наріжних проблем. Зміни повинні бути раціональними, доцільними, обережними і обґрунтованими, а також повинні враховувати проблеми сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А.Ф. Бондаренко. – К.: Укртехпрес, 1997. – 216 с.

2. Панок В. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики / В. Панок // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С.18-28.

3. Ткачишина О. Р. Психологічні основи підготовки майбутніх фахівців / О. Р. Ткачишина // Професійна підготовка практичного психолога: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 63-72.

4. Ткачишина О.Р. Проблема якісної професійної підготовки практичних психологів / О. Р. Ткачишина // Сучасна наука: теорія і практика: Мат-ли IV Всеукр. наук.-практ. конф. (28-29 листопада 2013р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя, 2013.– С.96-99.

5. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика / Н.В. Чепелева // Актуальні проблеми психології. – К.: Інститут психології АПН України.–1999.– С.271-279.